

СУЧАСНЕ НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Полтавський Андрій,

*науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань криміналістичного забезпечення
та судової експертології*

*Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

Нечеснюк Михайло,

*провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань криміналістичного забезпечення
та судової експертології*

*Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

Сьогодні Україна прагне інтегрування до Європейського Союзу (ЄС), під яким (інтегруванням) розуміється процес її політичного, правового та економічного зближення з європейськими міждержавними структурами, результатом якого (зближення) повинно стати членство України в ЄС.

Під правовим зближенням знається входження України в наднаціональну правову систему ЄС, що формується з основоположних договорів й інших нормативних документів його (ЄС) інституцій, шляхом уніфікування своєї правової системи або ратифікації зазначених документів. Право ЄС не може протирічити міжнародному праву, яке формується, фактично, за аналогічним принципом.

Одним із сегментів правових систем країн світу є судово-експертна діяльність, що регулюється, зокрема, різноманітними нормативними актами від Конвенцій ООН й Європейського Союзу щодо протидії різним видам злочинів, надання взаємодопомоги у кримінальних справах, Уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів, модельних рекомендаційних законодавчих актів аж до міжнародних звичаїв, якими закріплюються загальні засади та форми надання правової допомоги у ході міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства та протидії конкретним видам злочинів, проведення судових експертиз, а також процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження, його прав та обов'язків тощо, що є першим напрямом уніфікування цієї діяльності.

Другим напрямом уніфікування судово-експертної діяльності є акредитування криміналістичних установ світу за загальними міжнародними стандартами систем управління якістю ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025.

І, нарешті, третім напрямом уніфікування є розроблення міжнародних і регіональних стандартів із застосування суто спеціальних знань суб'єктами судово-експертної діяльності від збирання (виявлення, фіксування, вилучення та транспортування) об'єктів, що можуть мати або мають криміналістичну значущість (криміналістичні об'єкти), під час оглядання місць вчинення правопорушень до їх (об'єктів) експертування (проведення експертних досліджень) з обмінюванням криміналістично значущою інформацією на рівні міжнародних автоматизованих банків даних, а також інструментарію, що використовується під час цих процесів [1, с. 13–14].

Проведений аналіз нормативного забезпечення судово-експертної діяльності на міжнародному (регіональному) рівні визначив, що *перші два напрями* закріплюють загальні засади та форми надання правової допомоги у ході міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства, протидії конкретним видам злочинів, процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження тощо, а також регламентують загальні вимоги до діяльності судових експертів під час дослідження об'єктів верифікованими (валідованими) методами та методиками із застосуванням відповідно каліброваного (повіреного) обладнання тощо, що визначається стандартизованими процедурами, відповідно. *Третій напрям* стандартизації визначає конкретні нормовані положення щодо застосування спеціальних знань при збиранні й експертуванні криміналістичних об'єктів, що містяться (положення) у стандартах (міжнародних, регіональних і національних).

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію»: *стандарт* – *нормативний документ*, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Національні стандарти застосовуються:

- безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах;
- на *добровільній основі*, крім випадків, якщо *обов'язковість* їх застосування встановлена нормативно-правовими актами [2].

Третій, і основний для суб'єктів судово-експертної діяльності (у частині застосування спеціальних знань), напрям стандартизації бере свій відлік із 2012 року, коли побачив світ *міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012*, в якому надаються вимоги з ідентифікування, збирання, отримання та зберігання цифрових доказів. Зазначений стандарт, фактично, визначає процес оглядання місць подій, пов'язаних

зі збиранням потенційних цифрових доказів. Пізніше оприлюднюється ще понад 10 міжнародних стандартів, що регламентують прямо чи опосередковано процеси збирання й експертування цифрових (потенційних) доказів.

У 2018 році бачать світ перша та друга частини серійного міжнародного стандарту *ISO 21043-1:2018* та *ISO 21043-2:2018*, що стосуються термінів і визначення понять, збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування, зберігання до направлення для експертування) криміналістичних об'єктів (крім цифрових), відповідно.

На сьогодні закінчується розроблення трьох наступних частин міжнародного стандарту *ISO 21043*:

- *ISO/CD 21043-3* з питань аналізування (попереднього, роздільного, порівняльного досліджень, проведення експертного експерименту);

- *ISO/CD 21043-4* з питань інтерпретування (аналізування результатів проведених досліджень та формулювання висновків);

- *ISO/CD 21043-5* з питань звітування (оформлення результатів проведеного дослідження висновком (звітом) та ілюстративною таблицею), що будуть регламентувати процеси експертування криміналістичних об'єктів, які були зібрані при проведенні слідчих (розшукових) дій із подальшим їх представленням у суді в якості речових доказів.

Міжнародні стандарти ISO/IEC 27037:2012, ISO 21043-1:2018 та ISO 21043-2:2018, а також інші міжнародні стандарти, зазначені вище, прийняті (гармонізовані) в Україні в якості національних, проте останні (національні), хоча й нормативно і встановлюють для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів; спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері, зокрема, судово-експертному забезпеченні правосуддя, проте, фактично, такого не відбувається. Тобто, зазначені нормативи, закладені в міжнародні та регіональні стандарти задля уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні на міжнародному, регіональному та національному рівнях, не виконуються.

Це підтверджується й наступним. У Верховній Раді України зареєстровано чотири альтернативних законопроекти, що стосуються законодавчого врегулювання судово-експертної діяльності: 6284, 6284-1, 6284-2 та 6284-3 [3]. Перші три законопроекти із судово-експертної діяльності є принципово новими. Четвертим законопроектом (6284-3) пропонується внести зміни до діючого Закону України «Про судову експертизу» затвердженням його нової редакції.

Законопроект 6284 поданий Кабінетом Міністрів України (розроблений Міністерством юстиції України), інші три законопроекти – народними депутатами України.

У законопроектах 6284 та 6284-2 мова про стандартизацію взагалі не ведеться.

До законопроекту 6284-1 введено два поняття, що стосуються другого напрямку стандартизації (на відповідність вимогам стандартів ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025), зокрема:

- «акредитація судово-експертної установи»;
- «методика проведення судової експертизи», в якому (понятті) визначено, що методика проведення судової експертизи підлягає *верифікації* на предмет її придатності для використання під час вирішення типового експертного завдання, що носять формальний характер, на кшталт: «зверніть увагу».

Автори ж законопроекту 6284-3 пропонують визнати методики проведення судових експертиз, які атестовані та пройшли державну реєстрацію, такими що мають рекомендаційний характер; обраний експертом спосіб проведення судової експертизи має бути обґрунтований у висновку експерта; у процесі виконання експертного завдання експерт має право скористатися експертною методикою, що відсутня у Реєстрі методик проведення судових експертиз, але основи якої опубліковані в науково-практичних виданнях, або скористатися авторською окремою методикою, розробленою на основі загальної типової методики експертного дослідження на підставі відповідних експериментальних досліджень; обрання експертом методики, що відсутня у Реєстрі методик проведення судових експертиз, має бути обґрунтовано у висновку експерта. Мова про верифікацію (валідацію) методик (іншими словами – про порядок їх перевіряння, особливо авторських: «сам для себе під конкретне «завдання»), проведення міжлабораторних випробувань тощо у проекті не ведеться.

Про інші прагнення щодо «легалізації» вимог міжнародних стандартів авторам не відомо.

Мету розроблення міжнародних стандартів із криміналістики чітко визначено у Стратегічному бізнес-плані Технічного комітету 272 «Криміналістика» Міжнародної організації зі стандартизації (ISO TC 272 «Forensic Sciences») (від 16.01.2016), зокрема:

- підвищення *надійності* судових доказів;
- встановлення узгоджених *методів* роботи, що полегшить експертним лабораторіям різних юрисдикцій спільну діяльність у відповідь на виклики *транскордонної злочинності*;

– надання експертним лабораторіям *взаємної підтримки* у випадках катастрофічної події, коли вичерпуються можливості однієї юрисдикції;

– розширення обміну результатами експертних досліджень, іншою інформацією, включаючи спільне використання баз даних;

– забезпечення відповідності цілям застосування витратних матеріалів без його впливу на результати досліджень тощо [4].

Співставляючи мету розроблення міжнародних стандартів із положенням стану справ із впровадження їх (стандартів) нормативних вимог в судово-експертну діяльність нашої держави, остається констатувати факт щодо дуже повільних процесів такого впровадження, а відповідно й інтегрування до Європейського Союзу у цій частині необхідного.

І наостанок. На сторінці Технічного комітету 419 «Криміналістичні процеси» сайту Європейської комісії зі стандартизації (CEN/TC 419 «Forensic Science Processes») *визначається остання дата, до якої європейський (регіональний) стандарт (EN) має бути впроваджено* на національному рівні шляхом публікації ідентичного національного стандарту або шляхом схвалення регіонального [5]. На жаль, така практика в Україні відсутня.

Висновок. Рекомендувати Міністерству юстиції України спільно з підпорядкованими державними науково-дослідними установами; науково-дослідними установами судових експертиз, судово-медичними та судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я України; експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України опрацювати питання щодо, наприклад, розроблення нормативного акту про обов'язкове використання міжнародних (та/або регіональних) стандартів за напрямком експертно-криміналістичної діяльності із визначення конкретних процедур задля впровадження їх (стандартів) вимог у практичну діяльність.

Література:

1. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами: практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечія Ю. О. Київ : Видавництво «Ліра-К» 2023. 158 с.

2. «Про стандартизацію»: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення 13.08.2024).

3. Проект Закону «Про судово-експертну діяльність». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28242> (дата звернення 13.08.2024).

4. Стратегічний бізнес-план Технічного комітету 272 «Криміналістика». Офіційний сайт Міжнародної організації зі стандартизації. URL: [file:///C:/Users/User/151 Downloads/%D0%A4%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%93%D1%83%D0%B3%D0%BB/ISO-TC%20272%20 -Forensic%20 Sciences-%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/151%20Downloads/%D0%A4%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%93%D1%83%D0%B3%D0%BB/ISO-TC%20272%20-Forensic%20Sciences-%20(1).pdf) (дата звернення: 14.08.2024).

5. CEN/TC 419 Forensic Science Processes. URL: https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=CEN:110:0::::FSP_PROJECT:40447&cs=1936C8C52326DA67692FD0E998350C8D0 (дата звернення: 14.08.2024).

НАУКОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Полякова Світлана,

*кандидат філологічних наук, доцент, учений секретар
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
<https://orcid.org/0009-0000-1088-7782>*

Виникнення нових технологій істотно вплинуло на всі сфери життя суспільства. Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові перспективи розвитку для багатьох галузей, зокрема правовій. Питання конфіденційності, приватності, справедливості, а також безпеки набувають все більшої актуальності при застосуванні штучного інтелекту. Здатність комп'ютерних систем розуміти, вивчати та ухвалювати рішення на підставі обробки великого обсягу даних, стає невід'ємною частиною сучасного життя.

«Проникнення» нових технологій у сферу правосуддя – це не питання майбутнього, а вже доступна реальність, які здатні зробити систему справедливою, прозорою та ефективною» [1].

Ідея залучення штучного інтелекту у сферу правосуддя, також підіймає й низку науково-етичних питань, а саме:

- прозорість та об'єктивність;
- конфіденційність та захист даних;
- відповідальність та підзвітність;
- право рівного доступу;